

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ: ДИЛЕМИ НА РАЗВИТИЕ ПРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ИЛИ АЛТЕР-ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

проф. д.с.н. Михаил Мирчев

Катедра „Икономическа социология”, УНСС

Анотация

Развитието на икономическата социология е разгледано в две обществени перспективи: на Глобализацията, пазарния фундаментализъм и неолибералната политика, аустерити лекарството на Кризата от 2008 г., от една страна и от друга – Алтер-Глобализацията като обръщане към регулиращата сила на държавата, за да се балансира разпределението на общественото богатство и да се спре поляризирането на стратификационната пирамида, и за да се постигне стабилност на обществото.

В логиката на Глобализацията икономическата социология би останала в досегашния вариант на доминиращи академични центрове от САЩ. Обратно, в логиката на Алтер-Глобализацията икономическата социология би се европеизирала, върнала към „спекулативните” макро-социологически модели, вкл. към методологията на Маркс за обществото като общест-

вено-икономическа формация, за икономиката и класово-икономическите отношения като основен елемент в системата му.

Кризата от 2008 даде сила на Алтер-Глобализацията. Сега вече двете перспективи са в пряк сблъсък. Моето очакване е, че везната ще бъде наклонена към ценностите и принципите, и към съответни ефективни политики на Алтер-Глобализацията.

Накрая, в две приложения представям моята представа за основни проблемно-тематични акценти в една нова учебна програма или нов катедрен учебник по „икономическа социология”, или вероятно ще е по-точно да се каже по „социология на икономиката”. Представям основна литература с ключови автори в съвременния сблъсък между перспективите на Глобализацията и Алтер-Глобализацията в икономическата социология.

Ключови думи: *икономическа социология, социология на икономиката, вграденост, неикономически фактори, социална структура, функционални императиви, база и надстройка, система, макромодел, макроструктурен подход, обща/висока теория, мезо- и микро-равнище, ситуационни теории, Глобализация, Алтер-Глобализация, пазарен фундаментализъм, опазаряване, неолиберализъм, социална поляризация, Криза, Аустерити политика, Вашингтонски консенсус, устойчиво общество, разпределение на богатството, Пекински консенсус.*

Abstract

The paper presents the development of economic sociology in two societal perspectives: that of the Globalization, market fundamentalism and neoliberal policy, austerity as the drug for the Crisis of 2008 on one hand and on another – that of the Alter-Globalization as a conversion to regulative power of state in order to balanced distribution of wealth, suspension of poliarization of the stratification pyramid as well as sustainability of society.

In the logic of Globalization economic sociology would stay in its currant perspective of dominant academic centers in the USA. On the contrary, in the logic of Alter-Globalization economic sociology would become more European, would turn back to the „speculative” macro-sociological models, including Marxist methodology of so-

ciety as a socio-economic formation, economy and class-economic relations as a fundamental element in the system of society.

The Crisis of 2008 gave force of Alter-Globalization. Now the two perspectives are in direct collision. I expect the balance to be tipped to the values and principles, to the respective effective policies of Alter-Globalization.

In the end, I present my vision of the core thematic accents in a new curriculum or a new departmental textbook of „economic sociology” or probably it would be more precise to be said „sociology of economy”. Moreover, I present a list of basic references with key authors in the contemporary collision of Globalization and Alter-Globalization in the economic sociology.

Key words: *Economic sociology, sociology of economy, embeddedness, noneconomic factors, social structure, functional imperatives, base and super-structure model, system, macro-model, macro-scale approach, grand theory, mezo- and micro-level, grounded theory, Globalization, Alter-Globalization, market fundamentalism, commodification, neoliberalism, social polarisation, Crisis, Austerity, Washington consensus, sustainable society, distribution of wealth, Beijing consensus.*

Кризата от 2008 г. радикално **проблематизира Глобализацията** от 1990 насам и даде **сила на Алтер-Глобализацията**. Става дума за Кризата, разбираана не само частно като банково-финансово-ипотечна, не само по-общо и като икономическа-бизнес-производствена, но и макро-системно като криза на неолибералния модел за икономика и общество, като криза на либералния фундаментализъм от типа „Вашингтонски консенсус“. Кризата и като ценности и логика, и като теоретична обосновка и обществено инженерство, и като идеологеми и авторитет на политическите центрове.

Кризата в САЩ и Европа бе лекувана чрез **политика от тип „аустерити“**, в изпълнение на TARP (Troubled Asset Relief Program, Програма за спасяване на проблемните активи във финансовия сектор). Лекувана под общата мантра за **свободен пазар** (market fundamentalism), и под по-конкретната тройна мантра: (1) **стабилност – макро-финансова**, но не и индустриална, национална, политическа, жизнена; (2) **приватизация – максимално ускорена и на всичко**, в условията на обществена „шокова терапия“ и с катастрофална социална цена; (3) **либерализация – преди всичко за „стратегическите“ инвеститори** и офшорните собственици, за глобалните финансисти и властта на „световното правителство“. След 25 години Глобализация вече е очевидно, че големите и почти единствените печеливши са свръх-големите финансови и корпоративни глобални структури – по списък те в огромното си мнозинство са с произход и позициониране в САЩ. Неравенствата се разраснаха. Поляризирането вече става трудно изтърпяемо.

Алтер-Глобализацията търси **възпиране на крайностите при опазаряването** на всички сфери и отношения в обществото (commodification fetishism), при доминирането на банките и финансовите институции в икономиката и държавата, при екстремната концентрация на капитал и власт в олигархичния кастов връх на пирамидата, при произвеждането на природни катаклизми и обществени кризи, за да се изсмукват след това цели държави и подчиняват цели нации. **Целта е да се оздрави самият капитализъм като икономическа и обществена система и да му се даде шанс да оцелее и след тази циклична криза.**

Алтер-Глобализацията търси насърчаване на **здравословна глобализация** – преодоляване на деформациите от досегашната глобализация, която разделя света на бизнеса от света на нациите, породила вече нетърпима социална поляризираност, която под знамето на свобода и демократизиране връща народите към брутални форми на зависимост и нов феодализъм. Тя търси социално приемлива и национално приемлива глобализация. При това тя не непременно трябва да бъде капиталистическа – в рамките на капитализъм като макро-модел на обществената система, като обществен строй, като обществено-икономическа формация. Тук вече се **проблематизира самата идеологема за тъждество** между „капитализъм“ и „глобализация“.

Алтер-Глобализмът – като диагноза на ситуацията и тревога пред надвисналата обществена катастрофа за САЩ и този неолиберален капитализъм, като натиск към политиката за радикална смяна в политиката за лечение на Кризата – вече не се чува само от радикални критици към Американския обществен модел като Ноам Чомски и Нейоми Клайн, но и от придворни експерти като Збигнев Бжежински, Пол Кругман, Джоузеф Стиглиц, дори от хора като Джордж Сорос. Всъщност, в САЩ вече се формира **консенсус на здравомислещите сили** – от дясното до тяхното уж „ляво“, от радикалните до умерени критици, от маргиналните до участващи във властта. Това само по себе си е показателно, че ситуацията вече е на ръба – или политане в пропастта, или удържане в последния момент, връщане назад и спасяване на системата от катастрофа и разпадане.

Ако взема за отправна точка метафората на Джоузеф Стиглиц за бурните 1990-те (*The Roaring Nineties*), то сега вече сме във водовъртежа и тътена на 2010-те години (*The Rumbling of 2010's*). Трансформацията на обществото не е вече в негови отделни структури и тяхното функциониране, а се осъществява и предстои да изкристализира цялостна системна трансформация на неолибераления (неоконсервативен) модел на обществото. Автори като Франсис Фукуяма са категорични в тази си теза. Дори автори като Збигнев Бжежински ясно предсказват, че ако това не стане, то световният имперски център САЩ в близката перспектива от 10-12 години ще се взриви отвътре, ще се разпадне, сам ще се обезсили.

Адът на бедните гради рая на богатите. Днес, след 25 години Глобализация адът на бедните става вече трудно изтърпяем, вкл. и в „развитите икономики и демокрации“ от Запада. Раят на богатите е в риск от класов бунт. Именно класов.

В това се състои дълбоката същност на епохата ни. От това се генерира огромната гражданска енергия на Алтер-Глобализацията. В това е моралната и социалната уязвимост на Глобализацията.

Спасението е в **принципна и системна промяна** в обществото. „Триумфът на алчността над разума“ следва да бъде преоценен и обществото да се върне към **здравословна държавна регулация** на пазарите, финансите и банките, капиталовия и корпоративния елит. Крехкостта на капиталовите пазари, порочната мотивация за спекулативни свръхпечалби, необузданото рискуване в бизнеса, дериватите като рискови иновации, хищническото кредитиране, подтискането на иновациите чрез неадекватна конкуренция – всичко това следва да бъде овладяно и вкарано в една държавна и обществена регулация. Така ще се отиде към „нов капиталистически ред“ с нова роля на държавата.

Какво тук е новото според автори като Стиглиц? Четем, че новото е в ясно назовани „**социалистически**“ придобивки: поддържане на пълна заетост и стабилност на икономиката; насърчаване на иновациите, дори когато това не е изгодно на монополните корпорации; гарантиране на социална защита и социално застраховане; предотвратяване на прекомерната експлоатация... Човек чете и не вярва...

Е, не вярва, ако е мисловно запечатан във фундаменталистко-либералните анти-социалистически и анти-комунистически идеологии на досегашната Глобализация. Не иска да вярва, ако се къдне в неоконсервативния американски модел. Не може да повярва, ако е снобарски амбициозен по примера на момчетата от Чаеното парти. Не успява да прецени идеологемите, ако няма сетива за европейския „социален модел“ – и на икономика, и на политика, и на национална държава (става дума за класиката на социален капитализъм в Германия още от времето на Лудвиг Ерхард, и във Франция от времето на Де Гол, и в проспериращите и устойчиви скандинавски страни).

Но има и други, които четат и мислят смело. Такива като Джошуа Рамо, който още през 2004 г. говори за **Пекински консенсус** като алтернатива на Вашингтонския консенсус.

Става дума за алтернативен план за развитие, но не само за икономическо, а за **цялостно обществено развитие**. В него се иска в глобален мащаб да се отнеме монопола на икономическия растеж, на гео-economics, за да се намери оптимално съчетаване с гео-politics. Като второто е първо по важност, то е по-общото, в по-обхватна ценностна рамка. Политиката не бива да бъде подчинена на икономиката и големите частни корпоративни играчи в нея. Исква се икономиката и политиката да са две обществени сфери, които да са колкото се може по-ясно разграничени една от друга. Това е обратно на laizzer-fair философията за тотална икономизация на обществото.

В този план се иска да бъде отнет **монопола на БВП** като всеобщ обществен съизмерител, и да се работи с три основни измерителя. В тази комбинация БВП отива на трета позиция. Преди него са **стабилност** на икономическата система и на обществото като цяло (sustainability), както и по-справедливо и кохезионно **разпределение на общественото богатство** (distribution of wealth).

По тази логика се стига и до постановката, че обществото може да се развива и при нулев икономически растеж – **просперитет без растеж**. Особено, ако под мантрата за икономически растеж нещата се редуцират само до финансово-монетарен растеж. Особено, ако се отчете нуждата от благоразумие при днешната крайна фаза в изтощаване и дебалансиране на природата. Особено, ако се вземе предвид свръх-концентрацията на обществения капитал и богатства в олигархичен връх наред с масовото обедняване надолу по стратификационната пирамида на обществото. Всичко това пазарните фундаменталисти как ли ще го понесат?

Така или иначе Алтер-Глобализацията е вече мощна мега-тенденция (по термина на Джон Нейсбит, 1982). Който вижда, това си го вижда. Който участва, има смелостта да участва. Моето убеждение е, че така или иначе сме включени в една нова световна и радикална трансформация – само 25 години след предходната трансформация от Глобализацията. Тя е плод и ще бъде следствие от съчетаването на няколко мощни сили-фактори-усилия в американски и европейски, в китайски и евразийски, в световен мащаб.

* * *

В този обществен кризисен и трансформационен контекст ми се прииска да погледна в **академичната зона на имперския център САЩ**, за да видя каква е рамката на икономическата социология, каква е догматиката в нея, коя е границата на академичното високомерие и теоретично самолюбване там?

Прегледах десетина от най-високо рейтинговите имена в икономическата социология. Характерен е обзорът и датирането в историята на икономическата социология, който те правят.

Започват от края на XIX век и рамкират първия **период на „класиците“ в 1890-1920 г.** чрез приноса на Емил Дюркем, Георг Зимел, Макс Вебер. Сред предтечите се споменават имена като Монтескьо, дори Сен-Симон, но трудно се откриват имена като Адам Смит и Дейвид Рикардо. Споменава се и Карл Маркс, но с половин уста, от невъзможност да бъде пропуснат, с внушение за нисък ранг на научния му принос. Него не го позиционират сред заслужилите авторитети на икономическата социология, а само като някакъв предшественик.

Макс Вебер е основният автор. За него се твърди, че той дава систематична и фундаментална теоретизация, специфичния предмет и подход на икономическата социология. Сякаш в предишния половин век Карл Маркс не е постигнал теоретичен връх в анализа на обществената система именно през позиционирането и ролята на икономиката и икономическите обществени отношения. Постава се Макс Вебер като най-крупен класик в класическата епоха на икономическата социология, заобикаляйки факта, че самият Вебер се занимава с проблеми на икономиката, класовите и политическите отношения, враждането на икономиката в политиката и властта, влиянието върху развитието на бизнеса и ефективността на капитализма, което имат духа на религията и формирания чрез нея социален характер на нацията-капиталистите-наетите работници, ролята на отчуждението и културните архетипове, **Вебер се занимава с всичко това като надграждане, като детайлизиране, като психологизиране на марксови теоретични постановки и схеми, или като опит да се изтласка и опровергава Маркс.** В този смисъл **Вебер е функция на Маркс във фундаменталната наука.**

В разглежданата историография на икономическата социология ранговете на авторитетите са разменени. Прави впечатление и това, че когато посочват Маркс като предшественик термините са толкова витиевати, че не може да се разбере, всъщност, какво точно е направил Маркс, конкретно какъв е неговия теоретичен, методологичен и методически принос за последващото изгриване на истинската икономическа социология.

Има и смешновати неща. Напр., твърдение, че началото на икономическата социология по същество може да се търси в Токвил още в неговите книги *„Демокрацията в Америка“* от 1835 и *„Старият режим и революцията“* от 1856 г., но не и в Маркс и *„Капиталът“* от 1870 г. За въвеждане на термина „икономическа социология“ се сочи 1879 г. и Уилям Йовенс. Значи може да се търси съдържанието на науката преди това, но защо може при Токвил, а не се признава при Маркс?

Логичен и принципен е въпросът защо Маркс е позициониран преди „истинското начало“ на икономическата социология? Значимостта на класик е отдадена на Вебер, а на Маркс тя бива отказвана. Любопитно! Да не говорим за големите имена в класическата политикономия от предишния XVIII век, в трудовете на които също има много социология на/за икономиката, и на труда, и производството и разпределението на общественото богатство, за стойността и задоволяването на потребности, има много от проблематиката на икономическата социология, но и техните имена са подминати или омаловажавани. Защо се прави това, какво се прикрива, страх от каква научна теоретизация проличава тук?

Историографията на икономическата социология казва, че след 1920 г. има един продължителен луфт, период на заспиване на тази наука. Събуждането било чак през 1980-те години.

Тогава се постулира възникване на така нар. „**нова икономическа социология**“, като основно име се цитира Марк Грановетер и неговата статия (само статия!!!) от 1985 г. Като значим принос му се приписва въвеждането на **понятието „вграденост-embeddedness“**. Казва се, че това понятие е изведено близо 40 години преди него от Карл Полани. Но се подминава фактът, че смисълът на това понятие е вложен и структурно-функционално разработен в макро-модела на Толкът Парсънс още през 1950-те години. Да не говорим, че в българския макро-модел за социологическата структура на обществото и структурно-функционалното позициониране на материалното производство (икономиката) от 1960-те години принципът на въпросната вграденост е основополагащ.

Другото основно понятие, което се приписва на Грановетер и американската нова икономическа социология е „**не-икономически**“ **фактори** за структуриране и ефективност на икономиката, за нейното модернизиране, за влизане в криза и след това за успешното ѝ преодоляване. Но нали в споменатите по-горе макро-модел (grand theory) – от Маркс, през Парсънс, до българския от 1965 г. – това също е основополагащ принцип, който е структурно и функционално разработен...

Грановетер акцентира и на свързаността и зависимостта на конкретното икономическо действие **от наличната мрежа от социални връзки**, в която е включен/вплетен пазарният актьор. Това е идея, която след това получава мощно развитие в последващите теории за мрежовото общество от автори извън икономическата социология. Тук важното е, че включеността и зависимостта от мрежата от социални връзки има своя корен и фундаментални разработки още от Маркс и Дюркем, авторите от Франк-

фуртската школа, от социалната психология и научния мениджмънт след 1930-те години, докладите на Римския клуб след 1972, и много други автори преди 1980-те години.

Истината е, че през 1985 г. **Грановетер от САЩ просто е „открил Америка”** – при това съвсем схематично, само чрез две основни понятия, но без разгърнатата схема на теоретичен модел и без изясняване на неговата универсална практическа приложимост. При това **без познаване, нито позоваване, на базови социологически теории за икономиката** – не само от по-далечни зони на Света, но и дори от самите САЩ, и само с 3-4 десетилетия давност. Забележителна слепота за другите!

Няколко допълнителни думи за Шумпетер, Парсънз и Полани:

Когато видим какво се пише за междинния период на затишие между класиката и новата икономическа социология – между 1920 и 1985 година – впечатленията за съмнително игнориране и недооценяване става натрапчиво. Тук се изброяват много имена: до имената на Йозеф Шумпетер и Алфред Маршал, се добавят и имената на Вернер Зомбарт, Толкът Парсънз и Карл Полани. Това са основни имена, но за нито един от тях не се твърди, че е достатъчно стойностен автор, който е надстроил пирамидата на икономическата социология. Дори за един Шумпетер. Вкл. мнението му относно Маркс, че при Маркс и неговото творческо наследство трябва ясно да се разграничава социолога, от икономиста, от революционера.

Това ми дава повод да кажа, че днес е **все още разбираем стремежът да се абстрахираме от революционната теория на Маркс, тривиално е тълкуването на Маркс като икономист, но е крайно време вече да се погледне сериозно на Маркс като социолог**, вкл. в полето на социологията на икономиката или на икономическата социология.

Пропускам други подобни игнорирани автори. Стигаме до **Толкът Парсънз**. Той е признат като централно име, но в полето на социалните мислители, в полето на общата социология с неговата макро-системна парадигма, но в същото време Толкът Парсънз някак е избутан встрани от списъка с големи имена в икономическата социология. Общо, цялата му епоха на развитие в социологията – 30-60-те години – е обявена за епоха на ниски стойности в икономическата социология.

Защо ли, след като в модела на Парсънз първият от четирите равнозначни функционални императива – *„адаптацията към външната среда”* се основава на дейността именно на икономиката като една от главните подсистеми на обществото като система? Защо ли, след като Глобализацията обезсилва националните държави и общества, вадейки от техния контрол и регулиране икономическите им подсистеми? Именно така Глобализацията не просто създава световна икономическа структура, под съответно имперско политическо управление и законово регулиране, но и лишава националните държави и общества от тяхната икономическа сила, енергия и самочувствие.

Този процес на измъкване на икономическата подсистема от контрола на системата и последващите цялостни промени в нея – не само в другите основни подсистеми на обществото, но и в статута ѝ сред другите държави, вкл. в статута ѝ в имперската световна структура (далеч от позицията на държава-ядро и все по-надалеч към позиция на държава-периферия и немоощен сателит) – всичко това може да бъде ясно показано и надеждно интерпретирано именно чрез модела на Парсънз. Напр. фактът, че Глобализацията обезсилва националните общества и държави, доколкото превръща правителствата им във финансово и корпоративно зависими и по този начин се срива способността им да *„постигат общодържавни и общонационални цели”* (императив в модела). Доколкото Глобализацията отнема енергията и прави неефективни гражданските обединения, вкл. на семейния и дребния, и средния бизнес, вкл. общностните НПО, вкл. семейните и родовите структури, вкл. синдикати и организации на интелигенцията. Това е неизбежно след като те губят своята *„латентна морална спойка”* и стават неспособни да *„удържат морални образци”* (друг императив в модела). Моделът на Парсънз има силата да извика, че Царят е гол, че обещанията му са утопия или лъжа, че Глобализацията на Вашингтонския консенсус постига точно обратните резултати от официално прокламираните.

На практика Глобализацията след 1990 г. формира една **глобална имперска мега-система**. Опитва се да трансформира Света в нова феодализирана мега-система. Това е залогът на Новия световен ред, такива са задачите на властовите имперски институции. Разбира се, в техен интерес е тези реалности да **не се проблематизират – още по-малко теоретизирано и обективно научно**. В техен интерес е да се задържа и подтиска активността на учените и експертите, които могат и искат да алармират местните правителства и зависимите държави, тяхната интелигенция и просветената им младеж (no early warning).

Именно поради този интерес **макро-системната социология е виждана като политическа заплаха за глобализаторите**. Системният подход и анализи, системното моделиране и прогнозиране са наистина опасни за тях. Затова и придворната социология отрязва от своята структура, от учебниците

си, от книгите на официализираните си авторитети понятието система, изразява **пренебрежение към системните макро-моделите (пренебрежително ги определя като speculative), не проявява интерес към тяхното аргументиране, отказва да ги използва като методология в емпирични изследвания, практически анализи, отговорни прогнози.**

Подобно отношение има и спрямо значимостта на приноса на **Карл Полани**. Той е един от най-видимите автори в момента, с висока рейтингова позиция, от най-често цитираните. От една страна, му се признава близостта до икономическата социология, но от друга – му е отнето мястото да бъде в реда на големите. За това не е пречка дори признаването, че именно той въвежда термина „вграденост“ – още през 1947, след това през 1957 г., десетилетия преди Грановетер.

Защо и тук е това странно игнориране? Вероятно по същата фундаментална причината, както при Парсънс. И Полани се оказва неудобен. Той говори, първо, за **социални структури**, второ, за **форми на социална и обществена интеграция** и трето, за трите елемента при които функционират структурите, за да осигуряват обществена интеграция: **реципрочност** на взаимодействието и **структурен баланс**; социално **пре-разпределение** като извън-икономически макро-структурен процес-механизъм-феномен в обществото; **принцип на размяната**, при това в един по-обобщен социологически смисъл на термина.

Полани също води към системността, към нуждата от над-икономически детерминанти, към овластяване на държавата с нейните социални функции над икономиката и бизнеса. Това в същността си противоречи и би противостояло срещу философията на максимално икономизирано общество. И за това и спрямо него има двойствено отношение – хем признаване, хем маргинализиране.

В края на краищата днешната икономическа социология, особено в нейния официозен американски вариант, впечатлява със своята **фрагментарност**, с **отказът да се формулира ясен методологически скелет** и основа, с **проблемната редукция към мезо- и микро-равнището**, при което логично се върви към **поведенческо психологизиране**.

Проблематиката на икономиката като основна сфера на обществото изчезва и не се търси. Фрагментира се тематиката за баланса между икономиката и другите основни сфери на обществото. Класовият анализ и заслугите на бизнеса и икономиката за възникването на нови остри класови антагонизми пропада някъде в по-размитите анализи на неравенства, полови неравенства, граждански права и неравенства.

Социалната стратификация и поляризираност ни се представят като **безкласови**. Скрива се проблематиката за възникващите в условията на новата техническа смарт-революция и Глобализацията на огромна по маса и значение нова **класа на излишните** и нова **класа на лентяите**, както и огромна маса от хора, които затъват в **зоната на нетрудовото население** – не само поради девиантност и престъпност, но и поради културна дезинтегрираност и функционална неграмотност в условията на дигитална епоха.

„Сливането на Америка със Света” (по Хънтингтън)

Нека обобщим. В горната логика на само-центризъм като водещи „световни” академични центрове на икономическата социология се посочват 5 университета в САЩ: Cornell, Berkeley, Princeton, Stanford, Northwestern. Те имат претенцията да определят **доминиращата световна парадигма** в икономическата социология (dominant paradigm), да задават основните тематични и проблемни акценти, да налагат своята представа за специфичен предмет на тази наука. Това е така нар. mainstream в икономическата социология в епохата на Глобализацията.

Претенцията е очевидна. Има ли ги основанията и състоятелността? Ако разгледаме дори само съдържанията на основни книги на съответните автори, както и на учебни програми от тези университети, ще видим, че по същество те се ограничават в едно **поле на фрагментирано и разхвърляно мезо- и микро-равнище на анализ** (икономически отношения между индивиди или фирми). Освен това те издърпват икономическата социология към поведенчески науки и културологията, очевиден е духът на психологизиране и морализиране. Изтеглят икономическата социология към гранични зони на съчетаване с други обществени науки, при което се размива нейният специфичен предмет.

От друга страна, видим е **страхът от системност, особено от макро-системност** на анализа. Затова е и онова подминаване, забравяне или омаловажаване на макро-системните теоретици като Адам Смит, Карл Маркс, Толкът Парсънс, Даниел Бел, частично дори Карл Полани, и много други.

Тук си спомням друга американска теория за „едноизмерния човек” на Херберт Маркузе от 1963 г. Тези академични центрове по същество **действат като едноизмерни** – безспорно имат интересни, приложими и полезни, провокиращи творчество анализи и изследвания на мезо- и микро-равнище на анализ, но е отрязано и игнорирано макро-системното равнище на анализ, съответно теоретично моделиране и обществено прогнозиране.

Такава **центрирана и самоограничила се наука** очевидно обслужва интереси на глобалния имперски център с налаганата от него идеология и обществена апологетика. Макро-анализът е неудобен и нежелан, поради това, че чрез него **биха били проблематизирани проблеми на системата**, на имперския модел за обществена система – онази, която бе налагана чрез Глобализацията и която влезе в Криза от 2008 насам, която сега търси алтернативи, за да се трансформира и оздрави.

Става дума за „борба за **монопол над научната компетентност**” (по Пиер Бурдийо) – от страна на самообявяващите се за авторитетни научни центрове в САЩ над световната социология, икономическа социология, над обществена наука като методология на обществената промяна. Термините на Бурдийо тук са приложими – и като диагноза, и като предусещане за набиране на енергия, за да бъде отхвърлен похлупакът на установения при Глобализацията „научен порядък”. По тези проблеми систематизирано и честно пише и нашия колега Духомир Минев.

Моята позиция?

Дошло е време **икономическата социология да се еманципира** от своите американски стожери от онези 5 университетски центъра, от тяхната догматика и методологически страхове.

Време е икономическата социология да се **де-идеологизира** и да се върне към сериозната научност. А тя е немислима без системен подход и анализ, без макро-моделиране и методология. Тук световната социология има високи рамене, на които да стъпим (shoulders to stand on). Стига сред нас за това да има достатъчно гражданска смелост и научна добросъвестност.

Време е икономическата социология да види неизползвания теоретичен потенциал на макро-модела (macro-scale approach, grand theory) на Толкът Парсънз, както и на българския модел за социологическата структура на обществото като динамична система (1965), преди това в модела на Маркс за база и надстройка (1870), след това в тезите на Никълъс Луман за икономиката като подсистема на обществото (1970). И на тази методологическа основа да се доразвива и разгръща досегашната наука на мезо- и микро-равнище – **нужен е синхрон между трите равнища на анализ и изследвания**.

Време е икономическата социология да признае Карл Маркс като основно име и теоретичен фундамент, а и по-назад – класическите автори политикономисти. При тях липсва термина „икономическа социология”, но ги има много от аналитичните проблеми и предмета на тази социология.

Време е икономическата социология да използва пълноценно тезите и анализите на Карл Полани и Даниел Бел, на Толкът Парсънз и кибернетиката, на Джон Гълбрайт, Алвин Тофлър и Емануел Уолърстейн, Кристофър Лаш и Мануел Кастелс, Джошуа Рамо и Анатоли Калецки, и много други съвременни учени, вкл. нови политикономисти.

Време е и нужното вече донякъде става. Днес в световната икономическа социология има видимо оживление. Търсят се нови подходи и различни гледни точки. Назрява конкуренция между различни парадигми, обособяват се нови академични центрове, напр. като тези във Франция, в Италия и Германия. Активизират се дискусиите върху теоретичното наследство на Маркс и неговата методологическа приложимост и сила при осмисляне на съвременното общество и неговата трансформация. Разбира се нова философия за политики (reform packages) за стабилизиране на обществото и Света, за похуманно разпределение на общественото богатство в стратификационната пирамида, както и за един възможен обществен просперитет без непременно това да става след финансово-икономически растеж не по логиката на прокламирания Trickle-Down economics.

В този смисъл вече дори не е коректно да се говори за официозна икономическа социология, центрирана в 5-те университета в САЩ. Това вече е по-скоро тяхна претенция, но не и запечатваща другите реалности. И все пак, инерцията на тяхната доминация е още много силна, това също не бива да се игнорира, нито подценява.

Време е и се набира смелост да се проблематизира и ясно да се иска надмогване на идеологията на глобализацията с нейните 4 основни репера:

- **антидържавата** – суверенната държава като институция на обществото и гражданите, а не само на олигархичния капитал и кастови свръх-елити, както и като механизъм, който контролира, регулира и отговаря за системата на обществото като цяло, вкл. чрез отговорно регулиране на бизнеса и икономиката съобразно обществения интерес;
- **антинацията** – жизнената нация като пречка пред стремежа държавите да останат със свит суверенитет и да бъдат подчинени и използвани от глобалните имперски центрове и сили;
- **антипротекционизма** – за да има отворена национална икономика и така да се осигурява привилегированост и безнаказаност на глобалните финансови и корпоративни структури;

- **антиустойчивост** – колкото повече нестабилност в държавите и несигурност сред населението, толкова по-добре за добрите Биг Брадъри, които да идват и да спасяват даяещите се.

Просто е, ефективно е, вече трето десетилетие се реализира от властовите центрове на Вашингтонския консенсус. Докога, ще видим. Би трябвало да е до скоро, ако наистина силите на Алтер-Глобализацията набират: (1) не само недоволство, но и смисленост на алтернативата; (2) не само енергия, но и организираност; (3) не само морални основания, но и реална гражданска подкрепа и активност.

Аз съм оптимист. Алтер-Глобализацията набира смелост и енергия. Това през последните няколко години на Криза и търсене на изход от нея е очевидно. В близката ни дистанция на Европа и Европейския съюз раздвижването е впечатляващо. Очевидно е **обръщането към държавата** и нейната здравословна регулираща роля и сила, **към нацията** и нейната гражданска осезаемост и безалтернативност, **към протекционизма** като едно балансиращо икономическо средство срещу алчността на глобалните бизнес-структури, **към държавната стабилност** и сигурност, **към обществената устойчивост и кохезия**.

Това в Европа е процес с нарастваща енергия, с натрупващи се държавни прецеденти, с гражданска активност, ефективно действаща по площади и в парламентите. Изборната 2014 се очаква и съм убеден, че ще бъде година на политическо обръщане, година на изместване на досегашните политически сили от опозиционно-алтернативни (critical elections). Очаквам **през 2014 г. политическите сили в европейския парламент в много по-голяма степен да балансират инерцията на Глобализацията с енергията за оздравителни трансформации от страна на Алтер-Глобализацията**.

От „икономическа социология“ (*economic sociology*)
към „социология на икономиката“ (*sociology of economy*)

Всъщност, в самия термин „икономическа социология“ е кодирано **редуциране на проблемното поле и свиване на аналитичния хоризонт**, прозира отказ от системна концептуалност. Вниманието се центрира в **частта от цялото**.

От цялото се вземат само някакви фактори, причини и практически ефекти (*social causes and effects*). Не се говори за система, в която е включена и участва икономиката, а редуцирано и фрагментирано само за някаква социална среда (*environment, social context*), с някакви нейни не-икономически фактори – но без идея за обхващане на всички, не в единната им система, не в комплексността на резултативния им вектор.

По инерцията на свиването и редуцирането дори частта (икономиката) се редуцира само до част от своите прояви и феномени (*various economic phenomena*).

Именно по тази инерция анализът се оттегля от макро-равнището, изоставя категорията система. Учените развиват усещане, че се занимават с конкретни обекти на изследване далеч от пределни синтезиращи абстракции. В не малка част от случаите заслепени от видимостта на конкретното, те развиват страх от абстрактността на макро-моделите и компенсаторно пренебрежение към тяхната умозрителност и „спекулативност“. Нататък по-логиката на търсенето на конкретност и сетивно усещане за обективност анализите се редуцират до феноменологията на всекидневната емпирия, а след това те неизбежно се психологизират в тесния обхват на непосредствени човешки взаимоотношения (*economic relations between individuals or firms*).

Така се стига до модерната днес **grounded theory** и съответните феноменологични **grounded theory methods**. По същество те са съвременна фаза от развитието на „*разбиращата социология*“ и „*херменевтичните методи*“, въведени още от Макс Вебер като алтернатива на така наричаните днес „традиционни изследвания“. Това по същество са индуктивни подходи на нивото на емпиричните прояви, които имат страх и игнорират дедуктивните теоретични схеми в емпиричните изследвания.

Тук прилягат така нар. „*качествени методи*“, непредставителни типологични извадки, изследване на случаи, детайлизирано изучаване на формата и единичното. Тук е царството на „*интерпретативния плурализъм*“, колегите не са ограничени от строга логика на макро-модел, методика на операционализация, нито от точни изисквания при агрегиране на емпирични данни. Тук има повече лично въображение, житейска интуиция и вглеждане в детайлите – отколкото ясна логическа структура, стандарти за представителност на информацията, нито задължително отчитане на множество фактори.

Обратен е акцентът, когато се използва терминът „социология на икономиката“. Тук вече се вижда системата и един от основните й компоненти. **Изследователското проблемно поле и аналитичен хоризонт** се разтягат до всички останали основни компоненти в системата, при това в тяхната ед-

новременност на въздействието. Социологическата перспектива е от общото към частното, от цялото към единичното. Аналитичният хоризонт се разтяга до комплексното структуриране на социалната и обществената среда за бизнес активност и икономическа ефективност – не ограничено до индивидите в атомизма на „методологическия индивидуализъм“, а винаги в средата и мащаба на групи и общности, на класи и професионални съсловия, на наличното трудоспособно население и трудовия ресурс – т.е. в перспективата на „методологическия холизъм“.

А въпросите не-икономическите фактори се предполага, че ще бъдат анализирани като много по-сложна система – не само видимите фактори, но и латентните; не само преките причини, но и косвените; не само въздействия в непосредствена, но и в отдалечена перспектива.

Тук, дори когато конкретният анализ и изследване носят белези на проблемни и обектни ограничения, на някаква фрагментарност, то това е не поради принципния отказ от системна координата и дедуктивна методология, а поради ограничения във времето, поради недостиг на финансиране, на изследователски капацитет, поради ограничителни искания от възложителя. Това е съвсем друг тип свиване на аналитичното поле, съвсем друг тип принудена фрагментарност.

Горното разграничаване, опит за разграничаване, между икономическа социология и социология на икономиката за мен има принципен характер.

Убеден съм, че и двата научни профила имат своето място в социологията, както и в общата наука за икономиката. Но е правилно двата профила да бъдат разграничавани, за да бъдат използвани когато им е времето и където им е мястото. Правилно е двата профила да не бъдат изкуствено противопоставяни: не *grand theory vs grounded theory*, а общо-системния подход и макро-моделирането да бъдат конкретизирани и операционализирани до специфични житейски ситуации на взаимодействия и отношения между индивиди и фирми. Както и обратно – всеки конкретен анализ и изследване да има своя „теоретичен модел“ в методологическата си програма.

Съвсем конкретно, мисля, че названието на катедрата в УНСС е по-удачно да е както сега „*Икономическа социология*“, както и общо-университетската дисциплина да носи това название. В същото време вероятно е по-удачно в учебния план за сп. „Социология“ да има отделна и фундаментална дисциплина „*Социология на икономиката*“, както и в някои по-елитни икономически специалности да се чете също „*Социология на икономиката*“ или близката „*Социология за икономисти*“.

Тук, по-долу, представям моето виждане и за някои актуални съдържателни акценти в проблемно-тематичната структура в нашата социология за икономисти, на икономиката или в нашата икономическа социология.

Основни тематично-проблемни акценти в нова учебна програма и/или нов учебник по „*Икономическа социология – Социология на икономиката*“

Предложение от проф. д.с.н. Михаил Мирчев, Октомври 2012

Тема 1.

Икономическа социология – исторически обзор.

Социологическа перспектива към икономиката – система, структура и функциониране; човек, общности, общество; култура, ценности, идентичност, традиция и модерност; обществен ред, институции, власт.

Предтечи – предметът на ИС в класиците на политикономията и Карл Маркс. Джон Ст. Мил.

Терминът и първи период на интензивно развитие – 1989-1920 г. Веблен, Дюркем, Парето, Маршал, Зимел, Зомбард, Вебер.

Голямата депресия и теоретичната преоценка: Полани, Маршал и Шумпетер, Кейнс, Кондратиев и Леонтиев.

Предметът на ИС в научния мениджмънт, теориите за обществото като система, кибернетиката, теориите за индустриалното и пост-индустриалното общество.

Нова икономическа социология. Преоткриване на „вградеността“ и „не-икономическите“ фактори.

Паралелност на *Икономическата социология* със *Социология на икономиката*.

Икономическа социология – политикономия – макроикономикс.

Тема 2.

Икономиката в системата на обществото.

В системата на обществото и под контрола на национална държавата. Според модела на Толкът Парсънс.

Структурно позициониране и функционален императив. Икономиката като генерираща обществена енергия и като регулирана от нормативна информация.

В системата на обществото според българския модел за социологическата структура. Икономиката в материалното производство и в другите сфери.

Обществена полезност на бизнеса и ефективност на икономиката – социологически системен критерии. Икономиката като база на обществото. База и надстройка в модела на Карл Маркс. Динамично равновесие с другите сфери на обществото – на ниско или на високо качествено равнище. Икономика, която предизвиква обществена криза или която измъква от обществена криза.

Тема 3.

Икономиката за или против обществото при Глобализацията.

„Отвореното общество” – икономически, идеологически, културен, политически, граждански измерения. Вашингтонски консенсус, неолиберална политика, пазарен фундаментализъм.

Де-национализиране на икономиката, под контрола на глобални власти и корпоративни центрове.

Социална икономика. „Приобщаваща икономика”. „Смесен тип икономика” в Европа.

Сива и черна икономика. „Бурканена икономика”.

Кризата след 2008 г. – финансово-икономическа, в политиката и властта, в идеологията и културата. Криза на неолибералния модел.

Алтер-глобализъм. Пекински консенсус.

Тема 4.

Социална стратификация и икономика.

Социалната диференциация, неравенства, динамика в стратификационния профил.

Възпроизводство на населението и трудовите ресурси. Демографска криза – бариера пред модернизацията и производителността на икономиката.

Обществен статус и икономически интереси. Капиталова собственост и предприемачество.

Социална поляризация при Глобализацията.

Свръх-концентрация на капитала, богатството и властта. Олигархична каста и монополизиране на икономиката.

Масова бедност и безработица, дъно на изключените. Ненужни и негодни за модерна икономика. „Класа на излишните”.

Тема 5.

Социална и трудова мобилност.

Свиване на средната класа, пролетаризиране на средната класа, нестабилност и запушване на предприемчивостта.

Мобилност на политическата номенклатура в бизнеса и икономиката.

Промени в професионалната структура. Нови професии на информационната епоха.

Миграция към големите градове, обезлюдяване и примитивизиране на „провинцията”.

Трудова, професионална и морална емиграция към „развити страни” и „нормални държави”.

Имиграция от чужди цивилизационни зони. Бежански вълни.

Тема 6.

Пазарът като икономически, властови и културен феномен.

Икономически и не-икономически фактори за ефективност на пазара.

На реалната икономика. На спекулативната икономика. На криминалната икономика.

Пазар с дефицит на предлагане, с недостиг на платежоспособност. Достъп до пазара.

Стратификация на платежоспособността и достъпа до блага.

„Покачване на равнището”, „потребителско общество”.

Масово обедняване и дълбока бедност, гето-бедност. Социално изключване и обществено дискриминиране.

Световен и национален пазар. Отворен пазар или връщане към протекционизъм.

Мафиотизиране на пазара.

Тема 7.

Пазарна икономика, но и пазарно общество.

Икономизация на обществото. Пазарен фундаментализъм.

„Свободен пазар” – като утопия и като идеологема.

Алтернативен он-лайн пазар.

Отворени пазари при Глобализацията като нов империализъм.

Опазряване на комуналните дейности, социалните системи, културните посредници, на политическите представители.

Стоков фетишизъм, „пазарен характер”, homo consumericus.

Култура на хедонизма. „Класа на лентяите”.

Тема 8.

Институциите в и за икономиката.

Равнопоставеност на различните форми на собственост. Публичен и частен сектор.

Корпоративни структури и институции.

Мега-корпорации и глобален монополизъм. Национален капитал

Среден, малък и микро-бизнес.

Семеен бизнес. Икономически функции на семейството.

Властово регулиране на пазара, капиталовите активи, природните и социалните ресурси.

„Социално/обществено инженерство” на Прехода. „Шокова терапия”, деиндустриализация, декапитализация, мафиотизация.

Институционален изоморфизъм. Специфика на националните институции и законодателство.

Тема 9.

Пазар на труда. Човешкия капитал в и за икономиката.

Икономически актьори, бизнес агенти, предприемачи, стопанска инициатива.

Социален характер и икономическа предприемчивост, и трудова дисциплина, и мотивираност за производителност.

Поколенията X, Y, Z. Съвместимост и конфликтност между поколенията в труда и фирмената среда.

Икономическа и организационна култура като фактор за ефективност и производителност.

Цивилизационна (не)съвместимост в обществото и проблемът за модернизация на икономиката.

Структура и динамика на безработицата. Обезсърчена безработица. Не работещи.

Социологическа структура на човешкия капитал. Фирмени човешки ресурси. Културен и социален капитал в обществената среда на икономиката.

Тема 10.

ИТ революция и модернизация в икономиката.

Повсеместна и индивидуализирана компютризация.

Многоканална и дистанционна бизнес и професионална комуникация.

„Електронната къщичка“ като масова икономическа реалност.

Фирмено, научно, технологично разузнаване.

Технологичен и информационен империализъм. Монопол върху компетентността.

Дигитално разслояване, стратификация и поляризация.

Трудови ресурси за модерна и динамична икономика, или за примитивна икономика.

Тема 11.

Държавна статистика и изследователски индекси за икономиката.

„Обективни“ индекси: За БВП и производителност. За бедност и благоденствие. Индекс на човешкото/общественото развитие. За пазарност на икономиката и свобода на предприемачеството.

„Субективни“ индекси: За щастие и удовлетвореност. За граждански права и свобода на медиите.

Тема 12.

ЕСИ за и в икономиката.

Социологически, демоскопски и изборни изследвания.

Описания, анализ и прогнозиране на процеси в икономиката, трудовите ресурси и възпроизводството на населението.

Търговски и политически маркетинг. Социален маркетинг за „корпоративна обществена отговорност“.

Изследвания на нагласи за труд, ключови компетенции, кариерно развитие.

Четене на социологически данни.

Препоръки към търговската, фирмената и властовата практика.

Социолозите като експерти в икономиката и корпоративната практика.

Използвана литература

1. БЕЛ, Даниел. *Културните противоречия на капитализма*. Изд. „Народна култура“, София, 1994. Стр. 420.
2. БУРДИЙО, Пиер. *Полета на духа*. Том I. Изд. „Изток-Запад“, София, 2012. Стр. 582.
3. БЖЕЖИНСКИ, Збигнев. *Стратегическа визия. Америка и кризата на глобалната сила*. Изд. „Обсидиан“, София, 2012. Стр. 288.
4. ВЛАДИМИРОВ, Желю. *Икономическа социология и стопанско управление*. Учебно помагало. СУ, София, 2000. Стр. 147.
5. ГИЛПИН, Робърт. *Глобална политикономика. Разбиране на международния икономически ред*. Изд. „Дамиян Яков“, София, 2003. Стр. 576.
6. ГРАНОВЕТЕР, Марк. *Икономическо действие и социална структура. Проблемът за вградеността. /Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness/* В: *Икономика и социология. Американската икономическа социология след 1970*. Антология. Изд. „Лик“, София, 1999, с. 183-221.
7. ГЭЛБРЕЙТ, Джон К. *Икономическите теории и цели общества*. Изд. „Прогрес“, Москва, 1979. Стр. 408. /Galbraith, J. K. *Economics and the public purpose*. Boston, 1973./
8. ЕКО, Умберто. *Връщат ли се часовникът назад*. Изд. „Сиела“, София, 2011. Стр. 450.
9. ЕРХАРД, Лудвиг. *Благоденствие за всички*. УИ „Стопанство“, УНСС, София, 1993. Стр. 364.
10. *Западна икономическа социология. Хрестоматия современной классики*. Москва, 2004. Стр. 674.

11. **Икономическа социология.** Учебник на УНСС. Съст. и научни ред. Ташо Пачев и Благой Колев. УИ „Стопанство”, София, 2005 (1999).
12. ЛИПОВЕЦКИ, Жил. **Парадоксалното щастие.** Изд. „Рива”, София, 2008 (2006). Стр. 374.
13. КАЛЕЦКИ, Анатоли. **Капитализъм 4.0. Раждането на новата икономика след Кризата.** Изд. „Класика и стил”, София, 2013 (2010). Стр. 463.
14. КАСТЕЛС, Мануел. **Възходът на мрежовото общество.** Изд. „Лик”, София, 2004. Стр. 496.
15. КИНГ, Александър и Бертранд Шнайдер. Първата глобална революция. Доклад на Римския клуб 1991. Изд. „Св. Георги Победоносец”, София, 1992. Стр. 224.
16. КЛАЙН, Нейоми. **Шоковата доктрина. Възход на капитализма на бедствията.** Изд. „Изток-Запад”, София, 2011. Стр. 693. /Виж в: МИРЧЕВ, Михаил. **Текстове 2. Покана за социология.** Второ доп. и прер. изд., Изд. „М-8-М”, София, 2011, с. 783-798./
17. КОЛЕВ, Благой. **Икономическа култура.** УИ „Стопанство”, София, 2002. Стр. 282.
18. КРУГМАН, Пол. **Амбулантно благополучие. Икономически разум и безумие във време на гаснещи надежди.** Изд. „Дамян Яков”, София, 1999. Стр. 416.
19. МАНЛИЕВ, Георги (съст.). **Икономика на публичния сектор.** /Адаптиран вариант на: Brown, C. & P Jackson. *Public sector economics.* 4th edition, 1995/ PSSA, София, 1998. Стр. 604.
20. МАРКС, Карл. **Човекът и бъдещето. Избрано.** Съст. Мунтян, Бернард, Петър-Емил Митев и Борис Попиванов. Изд. „Изток-Запад”, София, 2013. Стр. 728.
21. МИНЕВ, Духомир. **Социология, власт и общества. Незнанието, което разрушава световите на хората.** Троян, 2011. Стр. 558.
22. МИРЧЕВ, Михаил. **Текстове 2, Покана за социология.** 2-ро доп. и пр. изд. ИК „М-8-М”, София, 2011. Стр. 800.
23. МИРЧЕВ, Михаил. **Социална динамика и цивилизационно разслояване. Възпроизводство на населението, човешкия капитал и трудовите ресурси в България.** ИК „М-8-М”, София, 2009. Стр. 544. /вкл. **Новата класова структура на българското общество:** <http://www.assa-m.com/sociologia23.php>; **Две нови класи в структурата на българското общество:** <http://www.assa-m.com/sociologia24.php> /
24. МИХАЙЛОВ, Стоян. **Социологическа система.** Изд. „М-8-М”, София, 2010. Стр. 268.
25. МОСКОВИЧИ, Серж. **Ерата на тълпите.** Изд. „Дамян Яков”, София, 2005.
26. НАЙДЕНОВ, Георги. **100-годишната парадигма.** ИС при БАН, София, 2003. Стр. 480.
27. ПАЧЕВ, Ташо. **Нова икономическа социология.** УИ „Стопанство”, София, 2007. Стр. 172.
28. РАКАДЖИЙСКА, Теменуга. **Пазарът на труда. Социално-икономическо поле между държавата и пазара.** Ун. изд. „Стопанство”, УНСС, София, 2010. Стр. 348.
29. СИЛЛАСТЕ, Галина. **Економическа социология.** Гардарики, Москва, 2005. Стр. 383.
30. СТИГЛИЦ, Джоузеф. **Глобализацията и недоволните от нея.** УИ „Стопанство”, ИК „ИнфоДар”, София, 2003. Стр. 324.
31. СТИГЛИЦ, Джоузеф. **Свободно падане. Америка, свободните пазари, кризата и виновните за нея.** ИК „ИнфоДар”, София, 2011. Стр. 518.
32. СТОИЛОВА, Вяра. **Размяна и опазаряване.** В: Научни трудове на УНСС, 2010, с. 53-84.
33. СТОИЛОВА, Вяра. **Играта на пазарната размяна.** Изд. УНСС, 2012. Стр. 224.
34. ТОФЛЪР, Алвин и Хайди Тофлър. **Третата вълна.** Изд. „Пейо К. Яворов”, София, 1991. Стр. 576. (реферативно представяне: (<http://www.assa-m.com/sociologia21.php>)
35. ХЪНТИНГТЪН, Самюъл. **Кои сме ние? Предизвикателствата пред националната идентичност на Америка.** Изд. „Обсидиан”, София, 2005. Стр. 544.
36. ЧАВДАРОВА, Таня. **Неформалната икономика.** Изд. „Лик”, София, 2001. Стр. 340.
37. ЧАВДАРОВА, Таня (съст. и ред.). **Икономика и социология. Американската икономическа социология след 1970 г.** Антология. Изд. „Лик”, София, 2001. Стр. 420.
38. ЧОМСКИ, Ноам. **Необходими илюзии. Промиване на мозъци в демократичните общества.** Изд. „Бард”, София, 2005.
39. BECKER, Gary and Kevin Murphy. **Social economics: market behavior in a social environment.** Harvard University Press, 2001.

40. BURT, Ronald. ***Neighbor networks: competitive advantages local and personal***. Oxford University Press, 2010.
41. DOBBIN, Frank. ***The sociological vie of the economy***. In: *The new economic sociology: a reader*. Princeton University Press, 2004, p. 1-48.
42. FUKUYAMA, Francis. ***After the neocons. America at the crossroads***. Profile Books, London, 2006. Pp. 226.
43. GRANOVETTER, Mark and Richard Swedberg (ed.). ***The Sociology of economic life***. Westview Press, 1992. Pp. 400. /2nd ed. 2001. Pp. 536/.
44. HANAFI, Sari. ***University system in the Arab East. Published globally and perish locally vs publish locally and perish globally***. In: *Current sociology*, V. 59, N 3, May 2011, pp. 291-309.
45. HASS, Jeff. ***Economic sociology. An introduction***. Routledge, London, 2006. Pp. 258.
46. MARTINELLI, Alberto and Neil Smelser. ***Economy and society. Overviews in Economic sociology***. SAGE Publications, 1990. Pp. 328.
47. MARTINELLI, Alberto. ***La democrazia globale. Mercati, movimenti, governi***. Universita Boccone, 2008. Pp. 252.
48. MARTINELLI, Alberto. ***Global modernization. Rethinking the project of modernity***. SAGE Publications, London, 2005. Pp. 160.
49. MORRISON, Ken. ***Marx, Durkheim, Weber. Formation of modern social thought***. 2nd ed. SAGE Publications, 2006. Pp. 465.
50. POLANYI, Karl. ***The great transformation: the political and economic origins of our time***. Beacon Press, Boston, 1957 (1944).
51. RAMO, Joshua. ***The Beijing consensus***. Foreign Policy Center, 2004.
52. ROTHKOPF, David. ***Superclass. The global powerelite and the world they are making***. Little Brown, Great Britain, 2008. Pp. 376.
53. SLATER, Don and Fran Tonkiss. ***Market society. Markets and modern social theory***. Polity, London, 2000. Pp. 240.
54. SMELSER, Neil and Jeffrey Alexander (ed.) ***Diversity and its discontent: cultural conflict and common ground in contemporary American society***. Princeton University Press 1999. Pp. 320.
55. SMELSER, Neil and Richard Swedberg (ed.) ***The handbook of economic sociology***. 2nd edition. Princeton, Oxford, 2005. Pp. 740.
56. SUMMERS, Lawrence. ***A strategy to promote healthy globalization***. Financial Times, Londres, 4 mai 2008.
57. SWEDBERG, Richard. ***Principles of economic sociology***. Princeton University Press, Oxford, 2003. Pp. 366.
58. ***The new economic sociology: a reader***. Princeton University Press, 2004. Pp. 504.
59. TONKISS, Fran. ***Contemporary economic sociology. Globalisation, production, inequality***. Routledge, London, 2006. Pp. 196.
60. TRIGILIA, Carlo. ***Economic sociology. State, market and society in modern capitalism***. Blackwell, 2005 (1998). Pp. 290.
61. WALLERSTEIN, Immanuel. ***After liberalism***. The New Press, New York, 1995. Pp. 288.